KRIMINOLOGIK FAOLIYAT

ILMIY-AMALIY JURNAL

№1 / 2026 (6)

ISSN: 3060-5024

MUASSIS: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KRIMINOLOGIYA TADQIQOT INSTITUTI

Tahrir hay’ati raisi
Berdialiyev Baxtiyor Erkinovich
Institut boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

Tahrir hay’ati a’zolari
Niyazmetov Ikrom Masharipovich
O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi mas’ul xodimi, tahrir hay’ati raisi o‘rinbosari
Azim Shuhrat Obid o‘g‘li
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori
Sharafutdinov Alisher Ozodovich
O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan yurist, dotsent
Ismailov Isamiddin
yuridik fanlar doktori, professor
Turg‘unov Murod Tursunbayevich
yuridik fanlar doktori, professor
Niyozova Salomat Saparovna
yuridik fanlar doktori, professor
Zakirova Adina Gulyamovna
yuridik fanlar doktori, professor
Otajonov Abrorjon Anvarovich
yuridik fanlar doktori, professor
Ganiyev Sherzod Alisherovich
yuridik fanlar doktori, professor
Xujakulov Siyovush Baxtiyorovich
yuridik fanlar doktori, professor
Toshpulatov Akrom Ikromovich
yuridik fanlar doktori, dotsent
Maxsadov Maqsatullo Ismatovich
yuridik fanlar doktori, dotsent
Nurullayev Umid Kupalovich
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Nurmuhamedova Go’zalxon Bahodirovna
yuridik fanlar doktori, dotsent
Ollamov Yarash Yo‘ldoshevich
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Nurumbetova Sadoqat Allayarovna
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Mirzayev Jahongir Umirzakovich
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori
Matchanov Ruslanbek Azatovich
pedagogika fanlari doktori, dotsent
Yernazarov Solijon Yerkinovich
iqtisod fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Yarov Bekmamat Alikulovich
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, bosh muharrir

MUNDARIJA

TAHLIL VA TADQIQOT

Berdialiyev B.E.
Yangi O‘zbekistonning xalqaro reyting va indekslardagi ko‘rsatkichlarini yaxshilashga qaratilgan tizimli islohotlar samarasi 3

Almatov Z.A., Mirzatillayev U.I.
Yangi O‘zbekistonda yoshlar jinoyatchiligining oldini olish faoliyatini takomillashtirish: milliy va xorijiy tajriba 9

Абдурасулова К.Р., Буранова Р.Е.
Искусственный интеллект как средство криминологического прогнозирования преступности 13

Мухитдинов Ф.М.
Выявление опасных территорий и оценка преступности: современные криминологические теории 21

Ismailov I., Irisbekov U.
Foizga qarz berish bilan bog‘liq jinoyatlarning ijtimoiy xavfi va ularning oldini olish choralarini takomillashtirish 33

Safarov J.I.
Qonunlar orqali tartibga solish – parlamentarizm va zamonaviy davlatchilikning muhim belgisi 39

Niyozova S.S., Ollamov Ya.Y., Xasanov Sh.E.
Jinsiy jinoyat tushunchasi va unuig shaxsga qarshi jinoyatlar tizimida tutgan o‘rni 45

Maxmudov R.M., Qoraboyev A.A.
Yuridik psixologiya va kriminalogiya fanlarining o'zaro aloqadorligi: nazariy va amaliy jihatlari 53

Ismoilov N.T.
Ma’muriy sud ishlarini yuritishda dastlabki himoya instituti: protsessual-huquqiy institut sifatida 58

Ollamov Ya.Y., Murzajanov Sh.G.
Murojaatlar huquqiy kategoriya sifatida: tushunchasi, mazmuni va o‘ziga xos xususiyatlarI 63

Burxanova Sh.J.
Norma ijodkorligi davlat huquqiy siyosatining shakli sifatida 68

Ерназаров С.Е.
Методологические основы профилактики экономических преступлений в Республике Узбекистан 72

A’loxonov M.A.
Kriminologik tadqiqotlarning ta’lim jarayoni bilan o‘zaro integratsiyasidagi muammolar 80

Tahririyat manzili:
100187, Toshkent shahri
Mirzo Ulug‘bek tumani
Buyuk ipak yo‘li ko‘chasi, 243
Tel.: +998 (71) 231-39-77
Elektron pochta: kti@iiv.uz
Website: kti.iiv.uz

© O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti
Jurnal 2024-yil 21-oktabrda O‘zbekiston Respublikasi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan C-5669658 raqami bilan ro‘yxatga olingan.
O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2025-yil 12-fevraldagi 367/5-son qarori bilan yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan jurnallar ro‘yxatiga kiritilgan.

KRIMINOLOGIK FAOLIYAT
ILMIY-AMALIY JURNAL
№1 / 2026 (6)
ISSN: 3060-5024

MUNDARIJA

XALQARO HAMKORLIK

Алауханов Е.О., Яров Б.А.
Модели криминологической характеристики преступности: анализ и практическое применение 85

Козубенко Ю.В., Тазетдинов Р.Р.
Некоторые особенности возбуждения уголовного дела в зарубежных странах 90

Мухитдинзода Н.М., Бахтиярова С.Р.
Правовые основы и особенности применения видеозаписи в следственных действиях 96

XORIJIY TAJRIBA

Nigmatov R.O.
Buyuk Britaniyada jinoyatga oid statistika va kriminologik tahlilning o‘ziga xos xususiyatlari 101

Abdugapparov A.A.
Ommaviy tartibsizliklarning kriminologik tahlili (Rossiya Federatsiyasi misolida) 110

Davletov J.B.
Jahon internet tarmog ida bolalarga nisbatan zo ravonlik jinoyatlarini tergov qilishning xalqaro-huquqiy asoslari va milliy qonunchilikni takomillashtirish masalalari 114

TADQIQOTCHI MINBARI

Yakubov M.T.
Normativ-huquqiy hujjatlar ijrosini tashkil etish: muammolar va yechimlar 119

Allamurodov O.A.
Servitutni belgilash to‘g‘risidagi shartnoma – servitut majburiyatni vujudga keltiruvchi asos sifatida 124

Xudayberganova D.Z.
Milliy gvardiya Bolalar psixologiyasi markazining yetim va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni psixologik qo‘llab-quvvatlashdagi o‘rni 132

Salimov Sh.X.
Jinoyatlarning barvaqt oldini olishda “mahalla yettiligi” faoliyatini takomillashtirish masalalari 136

Mirzajonov Sh.S.
Kiberjinoyatlar profilaktikasi subyektlari tizimi va ularning o‘zaro hamkorligi: milliy amaliyot, xorijiy tajriba va huquqiy takliflar 139

Xamidov A.A.
Ichki ishlar organlarining tergov bo‘linmalari faoliyatini takomillashtirishning tashkiliy-huquqiy masalalari 146

Abduniyazov X.N.
Radikallashgan shaxslarni qayta ijtimoiylashtirish 152

Abdumalikov A.A.
Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining tuzilishi, dinamikasi va oldini olish muammolari (Farg‘ona viloyati misolida) 158

TADBIRLAR

“Mahalla institutining giyohvandlikning oldini olishdagi roli” mavzusida respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi 163

Muminova Gulnora Taxirovna
Katta muharrir, dizayn
Fayziyev Abdujabbor
Texnik muharrir

Original-maket O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti Tahririy-noshirlik markazida tayyorlandi.

Maqolalar har qanday usulda to‘liq yoki qisman ko‘chirilib bosilganida «O‘zbekiston Respublikasi Kriminologia tadqiqot institutining «Kriminologik faoliyat» ilmiy-amaliy jurnali»dan olinganligi ko‘rsatilishi shart.

Materiallarda keltirilgan fakt va raqamlar, ko‘chirmalar, iqtisodiy statistik ma’lumotlar rostligi va aniqligi uchun muallif javob beradi.

Muallif fikri tahririyat nuqtai nazaridan farq qilishi mumkin.

Tahririyatga kelgan qo‘lyozma taqriz qilinmaydi va qaytarilmaydi.

Tahririyat xatlar mualliflari bilan yozishmaydi.

Bichimi 60x40 1/8.
Bosma tabag`i 10,0.
Adadi 50 nusxa.
O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti Tahririy-noshirlik markazida chop etilgan.
Bosishga ruxsat etildi 27.03.2026.
Buyurtma № 26/15.

O‘z.KTI

MUROJAATLAR HUQUQIY KATEGORIYA SIFATIDA: TUSHUNCHASI, MAZMUNI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ollamov Yarash Yo‘ldoshevich
O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti yetakchi ilmiy xodimi, yuridik fanlari nomzodi, dotsent

Murzajanov Shavkatbek Gafurovich
O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti ilmiy xodimi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada murojaat qilish huquqining huquqiy tabiati, uning demokratik davlat va fuqarolik jamiyatidagi o‘rni, murojaatlarning turlari va mazmuni tahlil qilingan. Shuningdek, murojaatlarning huquqiy kategoriya sifatidagi o‘ziga xos xususiyatlari va davlat boshqaruvidagi ahamiyati yoritilgan.*
Kalit so‘zlar: *murojaat, ariza, taklif, shikoyat, inson huquqlari, davlat organlari, demokratiya, huquqiy kategoriya.*

Аннотация. *В данной статье анализируется правовая природа права на обращение, его место в демократическом государстве и гражданском обществе, виды и содержание обращений. Также освещены особенности обращений как правовой категории и их значение в государственном управлении.*
Ключевые слова: *обращение, заявление, предложение, жалоба, права человека, государственные органы, демократия, правовая категория.*

Abstract. *This article analyzes the legal nature of the right to appeal, its place in a democratic state and civil society, the types and content of appeals. It also highlights the specific characteristics of appeals as a legal category and their significance in public administration.*
Keywords: *application, application, proposal, complaint, human rights, state bodies, democracy, legal category.*

Zamonaviy demokratik davlatlarda fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ishtirok etishining eng muhim vositalaridan biri murojaat qilish huquqidir. Murojaatlar nafaqat shaxsiy manfaatlarni himoya qilish mexanizmi, balki davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini o‘rnatishning samarali shakli hisoblanadi. 2023-yilda yangi tahrirda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 40-moddasida murojaat qilish huquqi va uning mazmuni belgilangan bo‘lib, unga ko‘ra:

har kim bevosita o‘zi va boshqalar bilan birgalikda davlat organlariga hamda tashkilotlariga, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlariga,

mansabdor shaxslarga yoki xalq vakillariga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish huquqiga ega;

arizalar, takliflar va shikoyatlar qonunda belgilangan tartibda va muddatlarda ko‘rib chiqilishi shart [1].

Ilmiy adabiyotlarda “murojaat” atamasi leksik va huquqni qo‘llash amaliyoti nuqtayi nazaridan tahlil qilingan. “Murojaat” atamasi faqat uning mazmuni aniqlovchi “murojaat qilish” qo‘shimcha so‘z bilan birgalikda ishlatilishi kerak, degan xulosalar bildirilgan.

Tadqiqotchilarning ilmiy ishlari hamda amaliy ishlanmalarini hisobga olgan holda va normativ-huquqiy hujjatlarning qoidalariga asoslanib, “jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari” atamasining quyidagi ta’rifi ishlab chiqildi:

“Murojaat – bu ko‘rib chiqilishi shart bo‘lgan, jismoniy va yuridik shaxslarning muayyan harakati bilan yozma, og‘zaki yoki elektron shaklda ifodalangan, ularning huquq va erkinliklarini hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida davlat organlari, tashkilotlari va ularning mansabdor shaxslariga tegishli shakllarda irodasi ifodalangan hujjat turlaridir” [2].

Shunday qilib, “murojaat” tushunchasi, uning huquqiy mazmuniga qisqacha to‘xtaladigan bo‘lsak, huquqiy kategoriya sifatida “murojaat” – jismoniy va yuridik shaxslarning davlat organlariga, muassasalariga yoki mansabdor shaxslarga qonunda belgilangan tartibda yo‘llangan og‘zaki, yozma yoki elektron shakldagi talabi, istagi yoki fikri.

“Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risida”gi qonunga ko‘ra, murojaatlar mazmun-mohiyatiga ko‘ra uchta asosiy turga bo‘linadi:

ariza – huquq va erkinliklarni amalga oshirishda yordam ko‘rsatish to‘g‘risidagi iltimos;

taklif – davlat va jamiyat faoliyatini takomillashtirishga doir tavsiyalar;

shikoyat – buzilgan huquqlarni tiklashni talab qilish [3].

Murojaatlarning huquqiy kategoriya sifatida o‘ziga xos xususiyatlari va ularni boshqa huquqiy harakatlardan ajratib turuvchi bir qancha jihatlari mavjud:

1. Subyektivlik va universallik. Murojaat qilish huquqi barchaga (fuqarolar, chet el fuqarolari, yuridik shaxslar) tegishli bo‘lib, undan foydalanish uchun qo‘shimcha ruxsatnoma talab etilmaydi.

2. Shartli majburiylik. Murojaat qabul qilingan paytdan boshlab, davlat organi uchun uni ko‘rib chiqish va qonuniy javob berish majburiyati yuzaga keladi.

3. Shakl erkinligi. Murojaatlar og‘zaki, yozma yoki elektron shaklda (masalan, interaktiv davlat xizmatlari portali yoki virtual qabulxonalar orqali) bo‘lishi mumkin.

4. Bepullik. Murojaat yo‘llash va uning ko‘rib chiqilishi uchun fuqarolardan hech qanday to‘lov undirilmaydi.

Murojaatlarning ijtimoiy-siyosiy hayotda tutgan o‘rni shundan iboratki, murojaatlar tizimi davlat va xalq o‘rtasidagi “qayta aloqa” (feedback) mexanizmi bo‘lib xizmat qiladi. Uning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

a) huquqlarni himoya qilish. Buzilgan huquqlarni sudgacha bo‘lgan tartibda tiklash imkonini beradi;

b) boshqaruvda ishtirok etish. Fuqarolarning takliflari orqali qonunchilik va ijro hokimiyati faoliyati takomillashadi;

v) korrupsiyaga qarshi kurash. Shikoyatlar orqali mansabdor shaxslarning noqonuniy xatti-harakatlari fosh etiladi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda murojaatlar bilan ishlash tizimi tubdan yangilandi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Virtual qabulxonasi va Xalq qabulxonalari tashkil etilishi murojaatlarni “huquqiy kategoriya”dan “jonli muloqot” vositasiga aylantirdi. Bu institutlar murojaatlarning nafaqat ko‘rib chiqilishini, balki ularning ijobiy hal etilishini nazorat qiluvchi mexanizmga aylandi.

Bu borada, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev: “Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak” [4], degan ezgu g‘oya bilan barcha davlat idoralarining faoliyatini aynan fuqarolarning muammolarini eshitish va hal etishga qaratdi.

Bundan shunday xulosa qilish mumkinki, murojaatlar huquqiy kategoriya sifatida fuqarolik jamiyatining ajralmas qismidir. U shaxs manfaatlari va davlat majburiyatlari o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlaydi. Murojaatlarni ko‘rib chiqish tartibini yanada soddalashtirish va raqamlashtirish davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Huquqshunoslik fanida “murojaat” tushunchasi faqatgina texnik harakat emas, balki shaxs va davlat o‘rtasidagi ijtimoiy-huquqiy aloqaning poydevori hisoblanadi. Ushbu atamaning mazmunini to‘g‘ri anglash uchun nafaqat milliy qonunchilikka, balki mutaxassis olimlarning ilmiy izlanishlariga to‘xtalish lozim. “Murojaat” so‘zining etimologik va leksik tahlili, tilshunos olimlarning ta’kidlashicha, arabcha «ruju» (qaytish, yuzlanish) so‘zidan olingan bo‘lib, bir subyektning ikkinchi subyektga nisbatan yo‘naltirilgan xatti-harakatini anglatadi.

Agar, ilmiy nuqtayi nazardan yondashsak, o‘zbek tilshunosligida ushbu tushuncha nafaqat nutqiy jarayon, balki ijtimoiy munosabatga kirishishning birinchi bosqichi sifatida talqin etiladi.

Huquqshunos olimlar o‘z tadqiqotlarida murojaat huquqini tizimli tadqiq etganlar. Xususan, yuridik fanlar doktori, professor X.T. Odilqoriyev o‘z tadqiqotlarida murojaatni «demokratik huquqiy davlatning muhim belgisi» sifatida ta’riflaydi. Olimning fikricha, murojaat – bu fuqarolarning davlat boshqaruvida ishtirok etishining institutsional shakli. U murojaatni fuqaro va davlat o‘rtasidagi ishonch ko‘prigi sifatida baholaydi [5].

Akademik A.X.Saidov Inson huquqlari konsepsiyasi doirasida inson huquqlariga bag‘ishlangan asarlarida “murojaat” tushunchasini “himoya mexanizmi” sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, murojaat – shaxsning buzilgan huquqlarini tiklash uchun davlatning majburlov kuchidan qonuniy foydalanish istagidir [6].

Rossiyalik huquqshunos olim N.Yu. Xamaneva murojaatlarning huquqiy tabiatini o‘rganib, unga quyidagicha ta’rif beradi: «Murojaat – bu jismoniy shaxsning o‘z subyektiv huquqlarini amalga oshirish yoki qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida davlat organlariga yo‘llagan iroda ifodasi (voleiz’yavleniye)dir» [7].

V.V. Boysova esa o‘z dissertatsiyasida murojaatni davlat apparati ustidan «ombudsman tipidagi nazorat» instrumenti sifatida ko‘rsatib o‘tgan [8].

Hozirgi davrdagi yangicha yondashuvlar, so‘nggi yillarda himoya qilingan dissertatsiyalarda (masalan, ma’muriy huquq bo‘yicha ilmiy izlanishlar) murojaatlarga turlicha huquqiy munosabat bildirilmoqda.

Jumladan, murojaatni “yuridik fakt” deb hisoblagan tadqiqotchilar ko‘p. Ya’ni, murojaat tushgan vaqtdan boshlab davlat organi va fuqaro o‘rtasida “ma’muriy-huquqiy munosabat” vujudga keladi. Bu munosabatda davlat organi endi “istagancha” emas, balki “qonunda belgilangan muddatda va tartibda” harakat qilishga majbur bo‘ladi.

Shundan kelib chiqib, tadqiqotchilarning fikrini quyidagicha mujassam qilish mumkin:

1. Kommunikativlik. Murojaat – davlat va jamiyat o‘rtasidagi axborot almashinuvi.

2. Protsessuallik. Murojaat faqat xat emas, balki muayyan yuridik oqibat (ko‘rib chiqish, qaror qabul qilish)ni keltirib chiqaruvchi jarayon.

3. Nazorat funksiyasi. Murojaat pastki bo‘g‘in davlat idoralari faoliyatini yuqori organlar tomonidan nazorat qilish uchun “signal” vazifasini o‘taydi.

Xulosa qilib aytganda, “murojaat” tushunchasini faqatgina “ariza yozish” deb tushunish kerak emas, balki ilmiy adabiyotlarda qayd etilgan fikrlardan kelib chiqib, uni quyidagi turlariga ajratish mumkin:

a) siyosiy-huquqiy kategoriya;

b) inson huquqlarini himoya qilish vositasi;

v) davlat boshqaruvi samaradorligini baholash mezoni.

“Murojaat” tushunchasiga, huquqiy kategoriya sifatida, uning nazariy asoslari va olimlar tomonidan berilgan klassifikatsiyasiga batafsilroq to‘xtalamiz.

Murojaatni kompleks huquqiy kategoriya sifatida ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, huquq nazariyasida murojaatlar shunchaki texnik jarayon emas, balki kompleks (murakkab) huquqiy kategoriya hisoblanadi. U bir vaqtning o‘zida bir nechta huquqiy sohalarning kesishuvida turadi:

a) konstitutsiyaviy huquq sifatida – insonning davlat ishlarini boshqarishdagi siyosiy huquqi;

b) ma’muriy huquq sifatida – davlat organlarining fuqarolar bilan o‘zaro munosabatlarini tartibga soluvchi protsessual mexanizm;

v) inson huquqlarini himoya qilish vositasi sifatida – buzilgan huquqlarni tiklashning sudgacha bo‘lgan eng samarali usuli.

Masalan, professor X.T. Odilqoriyev murojaatlarni “demokratik boshqaruv instituti” sifatida baholaydi. Uning fikricha, murojaat – bu jamiyat va davlat o‘rtasidagi “qayta aloqa” (feedback) bo‘lib, u

davlat apparatining jamiyat oldidagi hisobdorligini ta’minlaydi. Shuningdek, murojaatni shunchaki “xat” emas, balki “yuridik ahamiyatga ega bo‘lgan harakat” deb ataydi. Uning ta’kidlashicha, murojaat kelib tushgan lahzadan boshlab, davlat organi va fuqaro o‘rtasida qat’iy ma’muriy-huquqiy munosabat boshlanadi [5].

N.Yu. Xamaneva yondashuviga ko‘ra, murojaat fuqaroning “subyektiv iroda bildirishi”dir. Uning ta’kidlashicha, murojaat yo‘llash orqali fuqaro davlat organi zimmasiga uni ko‘rib chiqish va qonuniy qaror qabul qilish bo‘yicha pozitiv majburiyat yuklaydi [7].

Ushbu mavzuda ilmiy izlanishlar olib borgan S.A. Shirobokov yondashuvi bo‘yicha murojaat “axborot-kommunikativ kategoriya”dir. Uning talqiniga ko‘ra, murojaatlar – davlat uchun ijtimoiy muammolar haqida ma’lumot olishning eng birinchi manbasi hisoblanadi [9].

Ilmiy doiralarda murojaatlarning huquqiy va quyidagi o‘ziga xos belgilari ajratib ko‘rsatiladi:

1. Subyektlarning tengsizligi. Murojaat munosabatlarida tomonlar (fuqaro va davlat organi) yuridik jihatdan teng emas (hokimiyat bo‘ysunuvi mavjud), lekin murojaat huquqi bu tengsizlikni muvozanatga soladi.

2. Protsessual tartib. Murojaat har doim qonunda belgilangan qat’iy tartibda (muddatlar, shakl, mazmun talablari) ko‘rib chiqilishi shart.

3. Ixtiyoriylik. Murojaat qilish shaxsning majburiyati emas, balki uning ixtiyoriy huquqiy imkoniyatidir.

4. Yuridik oqibati. Har qanday rasmiy murojaat davlat organining tegishli yuridik hujjat (javob xati, buyruq, qaror) qabul qilishiga sabab bo‘ladi.

Olimlar murojaatlarni mazmuniga ko‘ra uchta klassik ko‘rinishga ajratishadi, ularning har biri alohida huquqiy kategoriya hisoblanadi:

Ariza (Petition) – shaxsning o‘z huquqlarini amalga oshirish borasidagi iltimosi (masalan, moddiy yordam yoki yer ajratish so‘rash). Bu joyda huquq hali buzilmagan, balki uni amalga oshirishga yordam so‘ralmoqda.

Shikoyat (Complaint) – buzilgan huquqlarni tiklash talabi. Bu joyda restitutsiya (asliga qaytarish) va himoya elementi ustuvor.

Taklif (Suggestion) – shaxsiy manfaat emas, balki jamiyat va davlat manfaati uchun yo‘llangan g‘oya. Bu fuqaroning siyosiy faolligi darajasini ko‘rsatadi.

Hozirda amaliyotga joriy etilgan raqamli vositalardan kelib chiqib, yangicha yondashuv, ya’ni “Raqamli murojaat” kategoriyasini ham ular qatoriga qo‘shish maqsadga muvofiq.

Bu borada, huquqshunos V.V. Boysova olib borgan tadqiqotlarda “elektron murojaat” tushunchasi yangi huquqiy kategoriya sifatida o‘rganilgan. Bunda murojaat faqat matn emas, balki “raqamli iz” va “tezkor nazorat obyekti” sifatida talqin qilinadi.

Murojaatlarni huquqiy kategoriya sifatida o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, ular davlat apparatining “immun tizimi” kabi ishlaydi. Olimlarning fikricha, murojaatlar instituti erkin va shaffof bo‘lsa, jamiyatda qonunbuzilishi holatlari kamayadi.

Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, “murojaat” tushunchasi keng ma’noli kategoriya bo‘lib, u o‘z ichiga siyosiy, ma’muriy va protsessual jihatlarni qamrab oladi. Masalan, Murojaat — davlat organlari faoliyatining qonuniyligini ta’minlovchi vosita. U fuqaro va davlat o‘rtasidagi axborot oqimini tartibga soluvchi huquqiy fakt. Murojaatlar institutining nazariy jihatdan to‘g‘ri talqin qilinishi amaliyotda fuqarolar huquqlarining kafolatlanishiga xizmat qiladi.

Zamonaviy O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida “Inson qadri uchun” tamoyili bosh mezon etib belgilangan. Murojaatlar huquqiy kategoriya sifatida aynan shu tamoyilni hayotga tatbiq etuvchi asosiy yuridik mexanizmdir. Bugungi kunda murojaat shunchaki qog‘ozdagi talab emas, balki davlat organlarining xalqqa qay darajada xizmat qilayotganini ko‘rsatuvchi eng xolis indikator hisoblanadi.

So‘nggi yillarda murojaatlar bilan ishlash tizimida keskin sifat o‘zgarishlari kuzatilmoqda. Masalan, birgina O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Virtual va Xalq qabulxonalari tashkil etilgandan buyon 10 milliondan ortiq murojaatlar ko‘rib chiqildi.

Murojaatlarning 50–60 foizi ijobiy hal etilayotgani, bu institutning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham “ishlaydigan” kategoriyaga aylanganini isbotlaydi.

Raqamlashtirish natijasida murojaatlarni ko‘rib chiqish muddati o‘rtacha 30 kundan 15 kungacha (ayrim sohalarda 1-3 kungacha) qisqardi va

an'anaviy "yozma murojaat" tushunchasi o'rnini "elektron murojaat" va "interaktiv muloqot" egallamoqda. Bu esa huquqshunoslik fani oldiga murojaatlarning huquqiy tabiatini yangicha (raqamli huquq kontekstida) talqin qilish vazifasini qo'ymoqda.

N.Yu. Xamaneva ta'kidlaganidek, murojaatlar soni va mazmuni davlat boshqaruvidagi "og'riqli nuqtalarni" aniqlash imkonini beradi. Agar muayyan sohada (masalan, bank yoki yer munosabatlarida) shikoyatlar ko'paysa, bu o'sha sohada tizimli islohotlar o'tkazish kerakligidan dalolat beruvchi "ijtimoiy signal" vazifasini o'taydi [7].

Konstitutsiyaviy normaning hayotiy ifodasi sifatida O'zbekistonda murojaatlar bilan ishlashning yangi vertikal tizimi yaratildi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Virtual va Xalq qabulxonalariga yiliga o'rtacha 2 milliongacha murojaat kelib tushib, ularning taxminan 25–30% ijtimoiy himoya, uy-joy va yer munosabatlari, shuningdek, bank-kredit masalalariga to'g'ri keladi.

Bu esa, aynan murojaat qilish orqali har yili o'rtacha 800 ming fuqaro o'z ijtimoiy-maishiy muammolarini hal etilishini ta'minlaydi va Yangi O'zbekiston sharoitida murojaatlarni "fuqarolarning muammolarini hal etuvchi vosita" sifatida ta'riflashga asos bo'la oladi.

O'z navbatida, mazkur jarayon ustidan vertikal nazorat tizimi joriy etilganligi nafaqat davlat hokimiyati organi (vazirlik, hokimlik), balki davlat ulushi bor har qanday tashkilot va mahalla raisi ham murojaatni ko'rib chiqishga konstitutsiyaviy darajada majburdir.

Xususan, O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi qonunida davlat organlarining javobgarligi belgilangan bo'lib, "qonunda belgilangan tartibda va muddatlarda ko'rib chiqilishi shart" degan norma ijrosini ta'minlash uchun alohida javobgarlik kiritilgan.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksda murojaatlarni ko'rib chiqish tartibini buzganlik uchun mansabdor shaxslarga bazaviy hisoblash miqdorining 1 dan 3 baravarigacha jarima belgilangan. Agar murojaatni ko'rib chiqishdan bosh tortilsa yoki muddatlar asossiz buzilsa, fuqaro ma'muriy sudga da'vo kiritish huquqiga ega.

Xulosa qilib aytganda, murojaatlar bilan ishlash amaliyotiga joriy etilayotgan yangicha yondashuvlar "murojaatlar" tushunchasini nafaqat huquqiy hodisa, balki fuqarolarning ijtimoiy muammolarini hal etishga qaratilgan vosita sifatida qabul qilish zarur. O'z navbatida, ushbu jarayonga raqamli vositalar tatbiq etilishi murojaatlar bilan ishlash tezkorligini oshirish bilan birga, bu borada davlat organlarining mas'uliyatini oshirish, ularning fuqarolar bilan "qayta aloqa" (feedback) o'rnatish borasidagi funksiyasini mustahkamlash, joylardagi haqiqiy vaziyatdan va jamiyatdagi ijtimoiy tarranglikdan boxabar bo'lish imkonini yaratmoqda.

Shundan kelib chiqib, murojaatlarning "ijtimoiy ko'prik" funksiyasini chuqur o'rganish yuzasidan tayanch ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish, bu borada yuzaga kelayotgan tizimli muammolarga ilmiy asoslangan yechimlarni topish yaqin istiqbolda davlat siyosatini belgilash uchun muhim masalaga aylanib qolishiga barcha asoslar mavjud, degan xulosaga kelish mumkin.

Foydalanilgan manbalar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2023. – 24-b.
2. Ollamov Ya. Y. Davlat organlari va fuqarolik institutlari: o'zaro munosabatlarda murojaatlarning o'rni, jamoatchilik nazoratining roli va murojaatlar bilan ishlashni takomillashtirish muammolari. Monografiya. – T.: IJOD-PRESS, 2020. – 253 b.
3. O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y. – 37-son. – 977-modda.
4. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. – T.: "O'zbekiston", 2018.
5. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi: Darslik. – T.: Sharq, 2009.
6. Saidov A.X. Inson huquqlari: Darslik. – T.: Adolat, 2001.
7. Хаманева Н.Ю. Проблемы правового регулирования обращений граждан // Государство и право. – М., 1996. – №11.
8. Бойцова В.В. Служба защиты прав человека и гражданина. Мировой опыт. – М.: Век, 1996
9. Широбоков С.А. Конституционное право граждан на обращение в государственные органы: на примере Российской Федерации и Соединенных Штатов Америки: Диссертация. – Екатеринбург, 1999.